

Izvorni znanstveni rad
UDK 821.163.42.09-84
398.9(497.5 Pelješac)
Primljeno: 19. 5. 2009.

SAPLETENE KLETVE

MARIJANA TOMELIĆ ĆURLIN I ANITA RUNJIĆ-STOILOVA

SAŽETAK: Kletva, kao usmeni književni oblik, prisutna je u raznim kulturama svijeta, u gradovima, selima pa stoga i u različitim jezicima, narječjima, dijalektima. U radu se donose kletve prikupljene u srpnju i kolovozu 2005. godine u središnjem dijelu poluotoka Pelješca, odnosno u mjestima Kuni, Pijavičinu i Potomju. Nekoliko primjera kletvi nalazi se i u priči *Sàplele je njezinē klētve*, koju je za ovu prigodu ispričala gospođa Rina Tomelić (rođ. 1949.). Cilj je ove radnje sistematiziranje prikupljenih kletvi u pojedine tematske cjeline i analiza pojedinih.

Nijedna se književna vrsta ne može izbjeći jer svaka proizlazi iz potrebe umjetničkog stvaranja. Učestalost kletve, odnosno zakletve, proklinjanja,¹ moguće je sagledati kao specifičnu značajku hrvatske tradicije. Suvremena znanost kletvu terminološki svrstava u najjednostavnije oblike koji se mogu nazvati i minijaturama, odnosno mikrostrukturama. Kletva je samostalni usmenoknjiževni oblik sa zasebnim zakonitostima i izvedbom koja se ubraja u tzv. narodne govorne tvorevine. Riječ je, naime, o posebnoj vrsti tzv. malih oblika² s kojima se i danas svi susrećemo. U skladu s uvjerenjem da su svi

¹ Josip Kekez, *Poslovice i njima srodni oblici*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1984: 70.

² Mali oblici obuhvaćaju niz posebnih vrsta kao što su poslovice, zagonetke, uzrečice, pitalice, zaklinjanja, odnosno basne, brojalice, rugalice, kletve i dr. (Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost*. Zagreb: Školska knjiga, 1971: 54.).

Marijana Tomelić Ćurlin, znanstvena novakinja-viša asistentica na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Splitu. Adresa: Radovanova 13, 21000 Split. E-mail: mtomelic@ffst.hr

Anita Runjić-Stoilova, znanstvena novakinja-asistentica na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Splitu. E-mail: arunjic@ffst.hr

usmeni književni oblici stari onoliko koliko i sam čovjek, pa i njegova misao, kletve postaju primjer, odnosno svjedočanstvo iz najstarijih vremena, dio usmenog izričaja najstarijih naroda.

Prije prikaza kletvi s poluotoka Pelješca, točnije iz triju mjesta na poluotoku (Kune, Pijavičina i Potomja), i rasprave o njihovim specifičnostima, potrebno se na trenutak osvrnuti na sam pojam kletve i na način na koji se ona definira u različitim priručnicima.

U *Etimologijskome rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* P. Skoka stoji da je oblik kletva sveslavenskog, odnosno praslavenskog porijekla, nastao od oblika **klęva*.³ S. Težak kaže da je kletva nastala od glagola kleti koji ima isti korijen kao glagoli kloniti se i klonuti (u značenju sagnuti se, nagnuti se). Dalje objašnjava da su se stari Slaveni "saginjali, rukom doticali pod - to jest klanjali se ili zaklinjali se". Tako je kletva prvotno značila riječ kojom se izražava zakletva, prisega.⁴

U vezi s tim, kletva je izrasla iz strahopoštovanja koje je bilo u uskoj povezanosti s obećanjem i dobrom željom. Njome se iskazivala vjernost i odanost vladaru, nadređenome, Bogu. No, plemenitu je želju mogla zamijeniti zla želja, pa je kletva vrlo brzo počela označavati i prokletstvo. Prema tomu, S. Težak donosi dva značenja riječi kletva: riječ kojom se zaziva zlo i prokletstvo.⁵

U *Rječniku hrvatskoga jezika* V. Anić također donosi pojašnjenje riječi kletva. Autor navodi da je riječ o etnološkom značenju koje se odnosi na riječ ili riječi, izrečene da na nekoga bace veliko zlo. Dalje iznosi da retorički, odnosno knjiški naziv kletve glasi psovka.⁶ U *Općem religijskom leksikonu* stoji da psovku treba razlikovati od preklinjanja ili kletve, odnosno verbalnog zazivanja zla na nešto ili nekoga.⁷

Prema tomu, psovka i kletva često se poistovjećuju, no među njima ipak postoji razlika. Psovka je izravno vrijeđanje, a kletva je želja da koga snađe zlo. Kleti znači poželjati nekome zlo, propast, nesreću, bolest, smrt. Ono što povezuje psovku i kletvu negativno je emocionalno izražavanje. Obje se izriču

³ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU, 1972: 97-98.

⁴ Stjepko Težak, *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*. Zagreb: Tipex, 1999: 249.

⁵ S. Težak, *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*: 252. Šenoin povijesni roman *Kletva* potvrđuje to značenje.

⁶ Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber, 2000: 409.

⁷ *Opći religijski leksikon* (ur. Adalbert Rebić). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002: 35.

velikim gnjevom, gorčinom, bijesom, odnosno negativnim emocionalnim nabojem. Dakle, gnjev, gorčina, bijes i dr. čine sadržajne sastavnice kletve. No, kletva ima i svoju jezičnu stranu, odnosno moguće ju je promatrati i sa stajališta izraza. Govoreći o sadržajnim sastavnicama ulazi se u polje etike, a jezična strana kletve zadire u polje estetike.⁸

Etimologijski, psovka nema ništa zajedničko s kletvom. O pojedinim problemima u etimologiji riječi kletva piše i S. Sambunjak u svom radu *Etimologija riječi kletva i psovka*. Naime, autor kletvu promatra kao fenomen magijskog shvaćanja svijeta.⁹ Za Sambunjaka su kletve “magijske forme (formule)”.¹⁰ Dalje autor kaže da je kletva: “1) ...govorni čin (i ona je *slovo*), dakle i terminologijski jezični čin...; 2) kletva je čin suprotan ‘blagoj riječi’, ona je ‘žestoka, gruba riječ’, riječ upućena sa zlom svrhom. Kletva je dakle i (*crno*) magijska riječ i čin”. To se pojašnjava navodeći da je grčki *ἀρά* u značenju ‘kletva’¹¹ srodno s grčkim glagolom *ἀράομαι* koji znači ‘molim’ i ‘proklinjem’. I Sambunjak u svome radu daje osvrt na povezanost kletve i psovke. Etimologijski, psovka i psovanje nemaju ništa zajedničko s kleti i kletvom.

U knjizi *Povijest hrvatske književnosti*¹² stoji da su tzv. “mali oblici”, među kojima i kletva, strukturirani tako da su u cijelosti istovjetni s kratkom jezičnom formulom ili nizom formula.

Da bi se kletve shvatile, moraju se postaviti i gledati u povijesnoj dimenziji kao što se gleda svaki stvaralački ljudski trag. Već u *Bibliji*, odnosno u svetoj knjizi kršćana, brojni biblijski prizori vrve kletvama. Tako Stari zavjet nije samo religijska knjiga, već i svojevrsna antologija hebrejske književnosti s primjerima izabranima prema estetskom i moralno-paraboličkom kriteriju. U Staromu se zavjetu u Knjizi Postanka¹³ govori o stvaranju svijeta i čovjeka te

⁸ S. Težak, *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*: 249.

⁹ S. Sambunjak smatra da, ako se želi precizno odrediti etimologija riječi kletva, treba pogledati i etimologiju latinske riječi *verbum*. Navedena riječ potekla je iz korijena iz kojega je i hrvatska riječ vrač. Iz toga proizlazi povezanost kletve s religijskim, odnosno magijskim fenomenom (Slavomir Sambunjak, »Etimologija riječi ‘kletva’ i ‘psovka’.« *Radovi. Razdio filoloških znanosti*, 31/21 (1991–1992): 92.

¹⁰ S. Sambunjak, »Etimologija riječi ‘kletva’ i ‘psovka’.«: 97.

¹¹ Upravo su u Eshilovoj *Orestiji Arai*, djelu grčkoga tragičara, Erinije personificirane kletve (S. Sambunjak, »Etimologija riječi ‘kletva’ i ‘psovka’.«: 98.).

¹² Maja Bošković-Stulli i Vesna Zečević, »Usmena i pučka književnost.«, u: *Povijest hrvatske književnosti*, 1. Zagreb, 1974: 39.

¹³ »Knjiga Postanka.«, u: *Biblija* (ur. Jure Kaštelan, Bonaventura Duda). Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2003: 1-8.

o prvom čovjekovom grijehu, odnosno o neposluhu ljudi koji su jeli plodove sa zabranjenog stabla. Nakon što su se muškarac i žena ogriješili o Božju zapovijed, poslušali lukavu zmiju i jeli plod sa zabranjenog stabla, Bog ih proklinje. Prvu kletvu upućuje zmiji te kaže: “Kad si to učinila prokleta bila među svim životinjama i svom zvjeradi divljom! Po trbuhu svome puzat ćeš i zemlju jesti sveg života svog! Neprijateljstvo ja zamećem između tebe i žene, između roda tvogeg i roda njezina: on će ti glavu satirati, a ti ćeš mu vrebati petu.” I ženi se obraća te kaže: “Trudnoći tvojoj muke ću umnožit, u mukama djecu ćeš rađati. Žudnja će te mužu tjerati, a on će gospodarit nad tobom.”¹⁴ A muškarcu: “Jer si poslušao glas svoje žene te jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti rekavši: S njega da nisi jeo - evo: Zemlja neka je zbog tebe prokleta: s trudom ćeš se od nje hraniti svega vijeka svog! Rađat će ti trnjem i korovom, a hranit ćeš se poljskim raslinjem. U zemlji lica svoga kruh svoj ćeš jesti dokle se u zemlju ne vratiš: ta iz zemlje uzet si bio - prah si, u prah ćeš se i vratit.”¹⁵

U Starom zavjetu može se na još nekoliko mjesta pronaći poneki oblik kletve.¹⁶ U drugom dijelu Biblije, odnosno u Novom zavjetu, u Evanđelju Isus proklinje neplodnu smokvu riječima: “Nikada nitko više s tebe roda ne jeo!”¹⁷

U našoj se starijoj hrvatskoj književnosti može izdvojiti opsežan opus kletvi i zaklinjanja. No, to se često odnosi na djela pojedinih pisaca pa i na jedno jedino djelo. Slična je situacija i u tzv. novijoj književnosti. Ona ulazi u pisano stvaralaštvo već od srednjovjekovlja, odnosno od prvog pisanoga spomenika. Riječ je o Baščanskoj ploči iz 1100. godine koja se uzima kao početak hrvatske književnosti. Na njoj se govori o opatu Držihi koji utvrđuje da je hrvatski kralj Zvonimir darovao crkvi Svete Lucije nekakav posjed te navodi imena uglednika koji su prisustvovali tom činu darivanja. Nakon toga slijedi kletva koja sve prisutne obvezuje da se pridržavaju ugovorenoga, odnosno slijede sankcije protiv onih koji bi porekli valjanost darovnice: “Da iže to poreče klđni i Bog i .bi. (= 12) apostola i .g. (= 4) evenjelisti I svetač Lucič, amenž”.¹⁸ Na suvremenom

¹⁴ »Knjiga Postanka.«, u: *Biblija*: 2.

¹⁵ »Knjiga Postanka.«, u: *Biblija*: 2-3.

¹⁶ Primjeri kletvi nalazi se i u Proročkim knjigama gdje se navode proroštva proroka Habakuka (*Biblija*: 916-918).

¹⁷ »Evanđelje po Marku«, u: *Biblija*: 976.

¹⁸ Donosi se transliterirani oblik toga jednoga dijela Baščanske ploče (Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 1995: 20).

hrvatskom jeziku taj bi dio glasio: “Tko to porekne, neka ga Bog prokune i 12 apostola i 4 evanđelista i sveta Lucija. Amen.”¹⁹

J. Kekez dalje kaže: “Ta se usmena, u narodnom jeziku ustaljena konstrukcija, primjenjuje već dulji niz stoljeća redovito u sličnim okolnostima gotovo bez ikakve izmjene, u svima onima situacijama suodnosa među pojedincima ili grupama te pojedinca i grupe, u kojima nije poželjno da dođe do odstupanja od očekivanoga”.²⁰

U stranoj se literaturi kletva (prokletstvo) najčešće vezuje uz magijske čini i zazive.²¹ Danas je svedena na psovku iako njezina struktura ostaje ista onakva, kakva je bila i u vrijeme dok je još bila (crno)magijski zaziv. Ona sadrži dva elementa: opis nezadovoljstva njezina autora i posljedice koje bi čin kletve imao na onoga kome se želi zlo. Dakle, kletva²² je bilo kakav način zazivanja nevolje, odnosno zle kobi, i to uz pomoć natprirodnih pojava (npr. čarolije, magije, prirodnih sila, duhova, vještica...).

Kletva se nalazila u mnogim kulturama te je prenosila određene kulturalne posebnosti sredine u kojoj se rabila. Upravo se stoga i najbolje razumije u odnosu na religiju, kulturu i društvo. I kletve se, poput blagoslova, prenose generacijama. Stoga se može govoriti o grupnim (npr. obiteljskim) i pojedinačnim kletvama. Njihov je utjecaj jači ako osoba kojoj je kletva upućena vjeruje u nju. Naravno, nema dokaza da je netko uspješno izazvao okultnu silu kako bi naštetio drugome. Danas kletva postaje omiljena teme književnika, novina, medija općenito.

Pri pisanju ovoga rada krenulo se od rukopisne ostavštine Vlada Surjana (1922-2002). Naime, njegova ostavština sadržavala je razne priče, odnosno *virovanja starih judi* koja su govorila o nekadašnjem životu *peliškog* čovjeka. Bili su to zapisi zabilježeni isključivo da zabave slušaoca, nastali u doba u kojem su carevale glad i neimaština, a čovjek bio prignut k zemlji i pod teretom motike. Na kraju napornog dana, u sumrak, vraćali su se umorni težaci svojim kućama. Za dugih i hladnih zimskih večeri okupljali bi se po *zognjima*²³ i

¹⁹ M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*: 222.

²⁰ J. Kekez, *Poslovice i njima srodni oblici*: 26.

²¹ Rosemary Ellen Guiley, *The Encyclopedia of Witches and Witchcraft*. New York: Facts On File (1989): 81-82; John Michael Greer, *The New Encyclopedia of the Occult*. St. Paul, MN, Llewellyn Worldwide (2003): 120.

²² Vidi: <http://en.wikipedia.org/wiki/Curse>.

²³ *zòganj* - kuhinja.

raspredali na dugo i široko. Uza sve nevolje i patnje što su ga tištile i mučile, taj je čovik uspio zadržati duhovitost, mudrost i emotivnost. Među njegovim pričama²⁴ i *virovanjima* nalazili su se i zapisi pojedinih kletvi s poluotoka Pelješca. Želeći dati cjelovitiji opus kletvi u središnjem dijelu poluotoka Pelješca, trebalo je doći do ostale građe, što je zahtijevalo terensko istraživanje.

Prema tomu, sakupljena jezična građa plod je preciznog bilježenja i zapisivanja. Pripremljena terenska istraživanja provedena su na poluotoku u srpnju i kolovozu 2005. godine. Posebna je pozornost posvećena središnjem dijelu poluotoka i to mjestima Kuni, Pijavičinu i Potomju. Budući da su se autorice u dosadašnjim istraživanjima bavile fonološkim i morfološkim posebnostima govora ovih mjesta, ispitanici su im bili već poznati, susretljivi i voljni pomoći.

U svrhu istraživanja više su se puta posjetila sva tri mjesta da bi se utvrdile, provjerile i usporedile pojedine kletve. Razgovaralo se s većim brojem ispitanika, točnije 15. Većinom su to bili govornici iznad 50 godina, oba spola. Njihova kazivanja zapisana su i kasnije akcentuirana.

U prikupljanju navedene građe od velike je pomoći bila i gospođa Rina Tomelić (rođ. 1949.), koja je i ustupila prethodno navedenu ostavštinu svoga oca te ispričala priču *Sàplele je nježinē klētve*, koja se nešto kasnije donosi u potpunosti.

Iz svega navedenog proizlazi da su kletve prikupljene na tri načina: 1) bilježenjem iskaza izvornih govornika; 2) iz rukopisne ostavštine Vlada Surjana i 3) iz priče Rine Tomelić.

Prvo i osnovno pitanje koje se postavlja jest: mogu li se i kako kletve klasificirati. Ako se mogu klasificirati, može se dalje postaviti pitanje čemu klasifikacija i što se njome postiže. Smatra se da se svako građivo klasificira radi lakšeg izbora primjera i radi preglednosti. To bi se, naravno, moglo primijeniti i na kletve.

²⁴ O nefikcionalnim pričama usmene predaje pisala je M. Bošković-Stulli, nazivajući tu vrstu pričanjem o životu. J. Božanić također govori o posebnoj vrsti usmene književnosti koju naziva *facendom*. Riječ je o pričama koje na humorističan način progovaraju o životu viškoga čovjeka. Autor ističe njihovu literarnu vrijednost, ujedno naglašavajući važnost i značenje tekstova *facendi* kao jezičnog dokumenta: "One su jezični dokument o arhaičnim viškim govorima i u isto vrijeme predstavljaju reprezentativnu vrstu viške usmene literature..." (Joško Božanić, »Facende otoka Visa.« *Čakavska rič* 30/1-2 (2002): 177.).

No, “filološka se klasifikacija ne može time zadovoljiti; ona još mora nužno istaknuti poetičke osobine”.²⁵ Iz toga slijedi da se klasifikacija provodi prvenstveno radi praktičnosti, ali i radi poetičnog opisa gradiva.

Nekoliko je kriterija koji mogu poslužiti pri klasifikaciji pojedinih usmenih književnih oblika, pa prema tome i kletvi. Prvi je *tematski* kriterij, kojemu je osnova utilitarna, a namjena pragmatika. Ovakav kriterij ističe sadržajni svijet kletve, pa je stoga vrlo praktičan. Druga klasifikacija bila bi prema *semantičkom sažetku*, odnosno *remama*. Na temelju različitih semantičkih polja može se govoriti o sociološkim, kulturološkim, psihološkim, etnološkim, geografskim, povijesnim, filozofskim kletvama. Dalje se svako semantičko polje može podijeliti na pojedine podskupine, tzv. reme, što ovisi o gradivu, kao i o sposobnosti onoga koji klasificira. Treći način klasificiranja bio bi *abecedni*, koji je ujedno i najlošiji pristup.²⁶

U ovome će se radu prikupljena građa sistematizirati prema prvome navedenom kriteriju.²⁷

Razvrstavanje kletvi po tematskim područjima bolje je od načela “nereda”. Prema tome, kletve prikupljene u središnjem dijelu poluotoka Pelješca mogu se razvrstati u nekoliko tematskih područja, a to su: *Bolest, Brbljavost, Religija, Pohlepa, Progonstvo, Siromaštvo, Sljepoća, Smrt, Vrag...* Neke od ovih tematskih područja mogu imati i svoju podskupinu, kao npr. tematsko područje *Siromaštvo* s podskupinom *Glad* ili tematsko područje *Pohlepa* unutar koje bi se mogla naći podskupina *Proždrljivost...* Tako bi se npr. kletva *Miši ti u kôšari!* mogla naći unutar tematskog područja *Siromaštvo*, u podskupini *Glad*. Naime, kad su miševi u *kôšari*, odnosno štali, čovjek je osuđen na propast, glad. Miševi su poznati glodavci koji jedu sve, pa tako i stoku, te je prema tome čovjek osuđen na siromaštvo, odnosno glad. Isto tako bi se kletva *Dàbogda pùknijo!* mogla naći u podskupini *Proždrljivost*, jer kad čovjek puno pojede, nadme se i željom da pukne, želi mu se zlo. U ovome se radu sakupljene kletve neće posebno razvrstavati po podskupinama unutar tematskih područja, samo će se dati naznaka u slučaju da kletva pripada dvama tematskim krugovima ili većem broju.

²⁵ M. Bošković-Stulli i V. Zečević, »Usmena i pučka književnost.«: 59.

²⁶ J. Kekez, *Poslovice i njima srodni oblici*: 57-61.

²⁷ Jan Pieter Van Oudenhoven, »Terms of abuse as expression and reinforcement of cultures.« *International Journal of Intercultural Relations* 32 (2008): 174-185; Boele de Raad, Jan Pieter Van Oudenhoven i Merle Hofstede, »Personality Terms of Abuse in Three Cultures: Type Nouns between Description and Insult.« *European Journal of Personality* 19 (2005): 153-165.

Prije popisa kletvi iz središnjeg dijela poluotoka Pelješca i njihove sistematizacije, navodi se priča *Sàplele je nježinē klētve* koja sadrži karakteristične kletve *peliškoga* kraja. Priča je ispričana *po pijavsku* i donosi se u izvornom obliku, bez ikakve pravopisne ili jezične intervencije. Priču je pročitala gospođa Rina Tomelić te je akcentuirana na temelju njezina kazivanja.

Sàplele je nježinē klētve

Je bila baš blèkastā, mǎlo òkrpjena po glavùrini, òno štò bi se réklo, mǎlo zamuzéna. Kà je úšla u nìka dòba, mǎti je pòčela bàti jája, číni slàtko, zazíva mladíće ne bi li se kògo zàgledò ù njū. Tàko óna, àjde fògo, zóvi. I pàralo je da je upálilo, da je zàgrizò òni bléso Máto. A nježina ga mǎti, ùdri fáli, kòva u zvízde jèrbo je tìla da jon òn dòđe zà zeta. Trèci òkolo, obahódi pàrentu, kò da će se nǎ, sà òvi čas ožéni.

Ma, nje ni Máto bìjo táko zàmantan kàko se činilo. Vídijo òn štò mu činû, a bìće mu i mǎti skòčila pa mu rékla da díće se žéni, da díće pòc ù njth zà rolu. I táko ti òn gùzicòn náse. Rebandùnò. Nìko dòba nje ni izlazijo iz kućē da né bi kóga od njth trèfijo. Činijo je fintu da je bòlesan.

Ali, nježina mǎti bila bèzočna pa pòšla drìto ù njth dòma pa ònda àjde, strapacáji, pòvo njèga, ònda svìh po rédu. A znǎla se i béci na svè glàse kà bi ih vídila u sélu. Jézus, ti jùdi nísu više mógli pása kroz sélo štò bi òva pòrkjala zà njima. Údarala je drìvjen i kàmenjen: E, hàla! E, blèsane!, E, nèsrića!, E, nèràdnīk!, E, glàdnica!, pa pròklinjala:

blèkas - priglut
òkrpjén po glavùrini
 - glup, nedovoljno pametan
slàtko - kolači
zamùzen - priglut

fògo - stalno
pàra(t) se - činiti se
jèrbo - jer
obahódit - obilaziti
pàrenta - rodbina
ròla - mladić koji se oženi i dođe živjeti kod žene
I táko ti òn gùzicòn náse
 - I tako je on prekinuo s time
rebandùnat - odbaciti
trèfit - nekoga sresti
fintu - varka; **čínit fintu**
 - praviti se

bèzočan - nepristojan
drìto - ravno, pravo
strapácát - izgrditi

Dàbogda ti òči ìspale!, Dàbogda ti se lóza osúšila!, Dàbogda ti òvo, dàbogda ti òno!, pa zazívala: Vrâg te òdnijo!, S vrâgovima tîkve sádijo! Níje fêrmala dðk mu níje svè izbròjila. Ćesa se svè òna níje spoménila: i dđda kòjt se utòpijo jer je bđjo pjànčina i dũnda kòjt je krò víno iz stranja, pa nèku tétu kòjā je òstala brđda s žurnatíron i ròdila múlca i tòliko téga štò ne bi vrâg s màškõn polízõ.

Ma, brzo se po sèlu pòčelo govóri da níje više kàko se hòće, da je pòšla s pàmeti. A, i níje bíla bàš svója jer kòga bi gò trèfila, ájde, údri, kléti Máta. Svè dðk jednómu dũdnu níje mòntalo pa kà je òna onáko pàsala mimò njega i počéla klét, òn se zalétijo pa jon zabàlõ nõgu u gùzicu. Fílala je pù doma kò šijùn. Nègo je fêrmala! Ma, činila je kùco, ríci níje pìsnila! Zaprðdila se u pòsteju. Ótad bi zĩmu priležála, a kà bi otòplilo, èvo ti je, izvúkla bi se pa ájde po sèlu, hòdila bi òd kućè dò kućè, u kòga bi se uválila, tu ùdri lājì pròtiv svìh, òsin pròtiv Máta i njègovè fàmijè.

Jòš je spòminjũ jer táko pòganè žènskè svít níje vđdijo.

Bílo kàko bílo, Máre je umrla kò usìdilica. Ma, je prĩje téga ukopála ònu štò je kléla. Bĩdna, břšjan réste kðlo njèzinè kùcè. Níje bðjè pàsõ ni Máto. I u nđh svè nèsrića za nèsrićõn stĩzala, břšjan ì tamo.

A, kòće znà, klétve pàdajũ na ònega kòjt klète, a ne pàsava bðjè ni òni kóga klètũ!

béci(t) se - vikat

pásat - proći

prkijat - neprimjereno govoriti

glàdnica - siromah

férmat - stati

ćesa - čega

dũndo - barba

strãnj - konoba koja se nalazi u zasebnoj kući

žurnatír - radnik nadničar

brđda - trudna

màška - mačka

vìše níje kàko se hòće - poludjela je

pòšla je s pàmeti -

poludjela je

trèfit - sresti

pásat - proći

zabálat - zaplesati;

zabálat nõgu u gùzicu

- udariti nogom u stražnjicu

létit kò šijùn - íci brzo kao tornado

férmat - stati

kùco - naredba za šutnju;

ćínit kùco - šutjeti

pìsnit - izustiti

pòsteja - krevet

dohódit - dolaziti

fàmija - obitelj

pògan - zločest

pasávat - prolaziti

U navedenoj priči krije se niz zanimljivih prizora, kao npr. odnos majke i kćeri (majčina želja da uda kćer), pojava mladića, majčina dramatičnost u potrazi “mladoženje” koja postaje komična..., a sve dobiva poseban ton zbog samog izričaja. Naime, priča je ispričana *po pelišku*.

Priča sadrži četiri kletve. Prva kletva: *Dàbogda ti òči ispale!* pripadala bi tematskom području *Sljepoći*. Objašnjenje je jednostavno: ako čovjeku oči ispadnu, odnosno ako ih nema, on ne vidi. Druga kletva: *Dàbogda ti se lóza osúšila!* za pelješkog čovjeka ima ubojito značenje. Čovjek na poluotoka živi od vinove loze, od prodaje plodova svoga rada, vina. Ako se loza osuši, čovjek neće imati ploda, neće moći napraviti vino i prodati ga. Stoga je tako osuđen na siromaštvo, odnosno glad. Prema tomu, druga kletva pripadala bi tematskom području *Siromaštvo*. Preostale dvije kletve: *Vrâg te òdnijo!* i *S vrâgovima òtkve sádijo!* spominju vraga, a poznato je da sve što se veže za vraga loše završi. Prema tomu, to bi se tematsko područje moglo nazvati *Vrag*.

Vidi se, priča *Sàplele je njezinê klêtve* sadrži samo nekoliko kletvi, no njih je u središnjem dijelu poluotoka Pelješca zabilježeno mnogo više. Stoga se donosi podjela ostalih kletvi po tematskim područjima.

No, prije podjele treba napomenuti da postoje kletve upućene drugima i kletve koje se odnose na onoga koji proklinje. Tako se npr. razlikuje *Dàbogda ti se òbje rûke osúšile!* od *Dàbogda mi se òbje rûke osúšile!* Dok je prva kletva upućena drugome, druga proklinje samoga sebe. U ovom će radu težište biti na kletvama upućenima drugima. Razlog tome je što ispitanici, nakon upita, nisu htjeli izgovarati kletve upućene samima sebi, najvjerojatnije iz praznovjerja.

Neke kletve mogu imati varijantne oblike. Tako npr. kletva *Onemòcò!* može glasiti i *Onemòcò, dàbogda!*, a kletva *Rûke ti se osúšile!* može imati oblik *Dàbogda ti se rûke osúšile!* Pri navođenju građe vodit će se računa o njenoj cjelovitosti, pa će stoga u zagradi stajati i varijantni oblici pojedine kletve. Nije primijećena razlika u brojnosti kletvi upućenih ženama i muškarcima, tako da se podjednako nalaze primjeri tipa *Slòmila se dàbogda!* i *Slòmijo se dàbogda!* No, radi preglednosti, u članku će se navoditi samo oblik kletve upućen muškarcu.

Podjela je kletvi²⁸ po tematskim cjelinama sljedeća:²⁹

²⁸ U Prilogu se donosi kratak rječnik s nepoznatim riječima.

²⁹ Unutar tematskih cjelina kletve se donose po abecednom redu.

Bolest

Kletve koje pripadaju tematskom području *Bolest* najčešće su vezane uz pojedine dijelove čovjekova tijela, npr. usta, ruke, vrat i dr. Naime, željom da se njima nešto dogodi, zapravo se želi čovjeku bolest.

Bòles te jûta umòrila!

Gùbica ti se iskrívila!

Kòlpalo te! (Kòlpalo te, dàbogda!)

Kòpitica ti dóšla!

Nè mogō žívi ni umrît!

Nè vidijo súnca ni m̃seca! (Dàbogda nè vidijo súnca ni m̃seca!)

Nòge ti se òsikle!

Onemòco! (Onemòco, dàbogda!)

Poplèzija ti na jézik dóšla!

Prîti te sàplele!

Ràne te dòpale!

Ràne te jûte spòpale!

Rûke ti se osúšile! (Dàbogda ti se rûke osúšile!)

Rûke ti usáhle! (Dàbogda ti rûke usáhle!)

Slòmijo se! (Slòmijo se, dàbogda!)

Ústa ti se iskrívila!

Vrât slòmijo! (Vrât slòmijo, dàbogda!)

Brljavost

U ovoj su tematskoj cjelini kletve koje se odnose na brbljavost. Iz nekog razloga nekome se želi da više ne progovori. Može biti da je netko rekao nešto ružno nekome ili nečemu, pa mu se želi ili bolest na jeziku ili da ga pregrize ili se zaziva vruga da ga odnese.

Jézik prìgrizō! (Dàbogda jézik prìgrizō!)

Dàbogda ùmukō!

Dàbogda zanímijo!

Jézik ti ùsahō! (Dàbogda ti jézik ùsahō!)

Kòpitica ti dóšla!

Nîkad ne progovòrijo!

*Nikada slòva ne izústijo!
 Poplèzija ti na jèzik dóšla!
 Vrâg ti jèzik òdnijo!*

Pohlepa

Kletve koje pripadaju tematskom području *Pohlepa* vezane su uz čovjekovu neumjerenost u jelu i piću. Vrlo često ono što se nekome želi ovom kletvom, za posljedicu ima bolest ili smrt. Dakle, pohlepa bi bila polazišni motiv, ali bi se neke, zbog posljedice mogle svrstati i u druge tematske krugove.

*Dàbogda pùknijo!
 Oči³⁰ na trnu izbijo!
 Prìsilo ti! (Prìsilo ti, dàbogda!)
 Udávijo se! (Udávijo se, dàbogda!)
 Vrâga izijo, vrâga pòpijo!
 Vrâga pòlokò!
 Vrâga pròždrò!
 Ždèrò, ždèrò, nìkad se ne nàžderò!*

Progonstvo

U ovom tematskom području nalaze se kletve koje žele nekome samoću, ostanak bez obitelji i kućnog ognjišta.

*Břšćan ti kùću òvijo!
 Dìcu svòju nìkad nè vidijo! (Dàbogda dìcu svòju nìkad nè vidijo!)
 Dòma se nìkad ne vrátijo!
 Kùća ti opústila!
 Svòju kùću nìkad nè vidijo! (Dàbogda svòju kùću nìkad nè vidijo!)*

³⁰ Suglasnički sustav potomskoga govora ne poznaje fonem /č/. Na njegovu mjestu ostvaruje se fonem /ć/. Spomenuta se pojava u ostalom dijelu rada neće posebno označavati. U navođenju kletvi poslužiti ćemo se suglasničkim sustavom kunovskoga i pijavskoga govora koji poznaju navedeni fonem.

Religija

Nekoliko je kletvi pronađeno u ovom tematskom području. Sve sadrže neki vjerski pojam.

Màti te Bòžjā ùbila!

Stríle te nèbeskē ùbile! (Dàbogda te stríle nèbeskē ùbile!)

Ùbila te zvóna Delòrīte!

Ùbilo te Svêto Trójstvo!

Siromaštvo

Ovim kletvama se nekome želi da ostane ili postane siromašan. Zanimljiva je maštovitost i raznolikost tih želja. No, ono što se uočava jest da se kletva siromaštva odnosi gotovo isključivo na glad, što govori o teškom životu tadašnjeg *peliškog* čovika. Sve je vezano uz zemlju i životinje. Danas se kletva u ovom tematskom području uglavnom više ne bi odnosila na hranu, nego na automobile, stanove i putovanja.

Glâdan bĭjo i na Bóžić!

Grĭzica ti lózu ĭzila!

ĭmō, ĭmō, pa ne ĭmō!

Krèpalo ti svè u kòšari!

Kùća ti izgòrila!

Lóza ti se osúšila!

Mĭši ti po pódu bàlali!

Mĭši ti u kòšari!

Na kózi òrō!

Návarno ĭĭo!

Ni na Bóžić se ne òkusila!

Prásac ti krèpō!

Tèbi tvója díca ováko dávala! (Dàbogda tèbi tvója díca ováko dávala!)

Ùdrijo gùzicōn ó kleh!

Vūnu ĭĭli i pápke grĭzli!

Sljepoća

Ovo je tematsko područje usko vezano s područjem *Bolesti*, jer ako je netko slijep, zapravo je bolestan. Dakle, želi li se nekome sljepoća, želi mu se bolest.

Nè vidijo sùnca ni m̃seca! (Dàbogda nè vidijo sùnca ni m̃seca!)

Õči ti ìspale! (Dàbogda ti òči ìspale!)

Vòdili te òrava!

Vràne ti òči iskòpale!

Smrt

Uočava se veliki broj kletvi koje pripadaju tematskom krugu *Smrt*. Kao što je već rečeno, puno kletvi iz drugih tematskih područja mogu se svrstati u ovo područje jer mnoge za posljedicu imaju smrt.

Bòles te jûta umòrila!

Cřkò kò kúćak!

Dàbogda sṽ pòmrl̃i od nèzdraṽ ñmoći!

Grôm te ùbijo (Dàbogda te grôm ùbijo!)

Kòlpalo te! (Kòlpalo te, dàbogda!)

Krèpò! (Krèpo, dàbogda!)

Krèpò o sičije!

Krèpò t̃i i sṽ tvóji! (Dàbogda krèpò t̃i i sṽ tvóji!)

Kùću grádijo, a u njôn ñkada nè st̃o!

Kùga te umòrila!

Kùga ti kùću pòmela!

Lègò, nè digò se!

Màti te Bòžjā ùbila!

Mèćava te zàmela!

Móra te umòrila!

Mũhe ti u ústa ùlazile!

Ne dòčekò zòru!

Ne ìmò ròda ni póroda! (Dàbogda ne ìmò ròda ni póroda!)

Nè vidijo sùnca ni m̃seca! (Dàbogda nè vidijo sùnca ni m̃seca!)

Õlovo pòpijo! (Õlovo pòpijo, dàbogda!)

*Pozelènjio ti kùcni præg!
 Sìme ti se zàtrlo!
 Sìnje te môre prögutalo!
 Skònčō, dàbogda!
 Stríle te nèbeskē ùbile! (Dàbogda te stríle nèbeskē ùbile!)
 Šijùn te òdnijo!
 Ûbila te zvòna Delòrte!
 Ûbilo te Svêto Trójstvo!
 Vræg se s tōbon zàvrgō!
 Zadávijo se! (Zadávijo se, dàbogda!)
 Zàdnji ti zàlogaj bìjo!
 Zémja te progùtala!
 Zòru ne dòčekō!
 Zmíja te jùtā ùjila!
 Zvòna zà tobon zvònila!*

Vrag

I kletve ovog tematskog područja su brojne. Sve bi one mogle pripadati i tematskom području *Smrt*. Ako se nekome želi druženje s vragom, gdje bi to bilo nego u paklu, dakle, na drugome svijetu.

*Hódi s vrâgon!
 S vrâgovima tìkve sádijo!
 Vrâga izijo, vrâga pòpijo!
 Vræg iz tebe lājō!
 Vræg te òdnijo!
 Vrâga pòlokō!
 Vrâga prözdrō!
 Vræg se s tōbon zàvrgō!
 Vræg ti jézik òdnijo!
 Vræg ti òdnijo kùce i prìkuće!
 Vrâgovi te tàncali!
 Vrâgovi s tōbon kòlo vòdili!
 Vrâgovi te tàntali!*

* * *

Kao što se vidi iz navedenoga, jedna kletva može pripadati dvama ili trima tematskim područjima. Tako se npr. kletva *Nè vidijo sùnca ni m̃seca!* može smjestiti u tri tematska područja. Na prvom je mjestu tematsko područje *Bolest*. Naime, ovom se kletvom izriče želja da čovjek oboli, a kad je bolestan mora ostati kući i danju i noću. Stoga se i kaže *nè vidijo sùnca ni m̃seca*. No, ova se kletva može naći i u tematskom području *Smrt*. Naime, osobi kojoj se želi da ne vidi sunca ni mjeseca, želi se smrt jer su sunce i mjesec glavni i osnovni preduvjeti života. Treće tematsko područje u kojemu ova kletva može naći svoje mjesto, jest područje *Sljepoća*. Tu se ova kletva može doslovno shvatiti. Naime, ako se nekome želi da ne vidi ni sunca ni mjeseca, toj se osobi vrlo jasno izriče želja da oslijepi. Isto se tako kletvu *Kòpitica ti dóšla!* može smjestiti u dva tematska područja. Prvo od njih je tematsko područje *Bolest*, što je i razumljivo ako se zna da *kòpitica* znači kokošju bolest koja izaziva nijemost. No, ova kletva pripada i tematskom području *Brbljavost*, jer ako se nekome želi da ga spopadne *kòpitica*, želi mu se da manje govori.

Najveći se broj zabilježenih kletvi može smjestiti u samo jedno tematsko područje. Tako se npr. kletva *Cřkō kō kúćak!* smjestila u tematsko područje *Smrt*. Naime, ako se nekome želi da umre kao *kúćak*, odnosno pas, aludira se na bijednu, nikakvu smrt.

Desetak kletvi ostalo je neraspoređeno po tematskim krugovima, ne zato što ne pripadaju nijednom krugu, nego upravo suprotno. Svaka od tih kletvi mogla bi pripadati svim tematskim krugovima. Navode se redom:

Jûtā te nèvoja ùdesila!

Jûtā te ràna zàdesila!

Jûtā te žàlos zàdesila!

Ne ìmō m̃ira ni nà nebu ni na zémji!

Nenádnja te snášla!

Pròklet b̃ijo! (Pròklet b̃ijo, dàbogda!)

Pròklet b̃ijo do sèdan kòlina!

Pròklet òni kō te okòtijo!

Pròklet t̃i i sṽi tvójji!

Stríle nèbeskē p̃ùcale ú te!

Zátor ti kùću zàtirō!

U ovim kletvama riječi *nèvoja*, *ràna*, *žàlos*, *nenádnja* metafore su zla općenito, bolesti, smrti, neimaštine, te mogu pripadati bilo kojem tematskom području. Kad se nekoga proklinje da nema mira ni na nebu ni na zemlji, može mu se željeti da mira nema zbog bolesti, neimaštine, smrti bližnjeg, i sl., tako da i ova kletva može pripadati bilo kojem krugu. Proklinje li se nekoga u kletvama općenito, i to se može primijeniti na bilo koje tematsko područje. Nekome je najveće prokletstvo bolest, nekome neimaština, nekome smrt.

Najviše zabilježenih kletvi pripada tematskom području *Smrt*. Takvih kletvi je 35. Zatim slijedi tematsko područje *Bolest* sa 17 kletvi, pa *Siromaštvo* s njih 15, *Vrag* ima 13 kletvi, *Brbljavost* 9, *Pohlepa* 8, *Progonstvo* 5, a *Religija* i *Sljepoća* po 4 kletve.

Što se tiče same strukture kletve, primjećuje se da je riječ o jednostavnim oblicima. Naime, kletve su formom kratke, vezane uz kontekst, odnosno ovisne o njemu. Sintaktički gledano, kletva je cjelovita jer se sastoji od rečenice u kojoj predikat nije u cijelosti izrečen. Time rečenica ne gubi na pravilnosti i jasnoći, već se time postiže živost u izrazu. Kletve su ritmizirane, time i stilski efektne, pa se mogu smatrati poetskim formama, odnosno malim pjesničkim žanrovima.³¹ Kletve su izrečene optativom, glagolskim načinom. On se veže uz gramatičku oznaku sadašnjosti, i to apsolutne sadašnjosti, jer se njime izriče želja vezana za vrijeme u kojem se govori.³² Najčešće se upotrebljava drugo i treće lice optativa, npr. *Nè vidijo sùnca ni mšeca!*, *Vrâg te ôdnijo!*...

Kletva kao jednostavan književni oblik može izražavati tzv. jezične geste zgusnute u specifične oblike; "svaki jednostavni oblik potaknut je posebnim bavljenjem ljudskoga duha".³³

Kletva može postati i poštapalica, odnosno riječ kojom se netko služi u jeziku bez potrebe³⁴ ili radi popunjavanja praznina u govoru. Npr. *Tàko mi Bôga!* preoblikuje se u poštapalicu *bôgami!*, *bôgme!*, *bôme!* Isto tako *Dào Bôg dà!* preoblikuje se u *Dàbogda!* Znači, glagolski pridjev radni muškog roda u jednini, imenica i veznik zajednički tvore prilog. Budući da su nastali od kletvi, može ih se nazvati kletvenim priložima. Oni se često upotrebljavaju i kad ništa ne znače, već služe samo kao oslonac jeziku te kao takvi svjedoče o govornikovoj jezičnoj (ne)kulturi.³⁵

³¹ S. Sambunjak, »Etimologija riječi 'kletva' i 'psovka'«, 97.

³² Eugenija Barić i dr., *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga, 1995: 418.

³³ M. Bošković-Stulli i V. Zečević, »Usmena i pučka književnost«, 59.

³⁴ V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*: 827.

³⁵ S. Težak, *Hrvatski naš (ne)zaboravljeni*: 252.

Suprotnost kletvama čine blagoslovi, no o njima neće biti riječi jer to nije predmet ovog rada.

Kletve se promatraju kao posebni usmeni književni oblici sa svojim zakonitostima. One ovise o svome stvaraocu, čovjeku, o njegovoj moći korištenja. "Izrečena kletva najbolja je fotografija duše".³⁶ Kletve mogu biti prazne i pune, djelotvorne i jalove, blage i stroge; mogu pripadati jednom čovjeku, jednom narodu, ali i cjelokupnom čovječanstvu.

U radu je posebna pažnja posvećena kletvama središnjeg dijela poluotoka Pelješca. Na temelju razvrstavanja kletvi po tematskim područjima, uočeno je cijelo bogatstvo motiva i ljepota izraza. Kletve su zanimljive i zbog autentičnosti usmenog izričaja, pa su i donesene u izvornom obliku, bez pravopisnih intervencija.

Kletvu je teško opravdati. Možda se jedino u istinski vrijednim djelima, u pojedinim književnoumjetničkim tekstovima to može. No, i onda to treba biti s mjerom. "...Ne kunite se nikako: ni nebom, jer je prijestolje Božje; ni zemljom, jer je podnožje njegovim nogama; ni Jeruzalemom, jer je grad velikog kralja. Ne kuni se ni svojom glavom, jer nisi kadar jednu vlas učiniti bijelom ili crnom", riječi su evanđelista Mateja.³⁷

³⁶ Augustin Korpar, *Dopuštene kletve*. Varaždin: NIŠRO, 1983: 19.

³⁷ »Evanđelje po Mateju«, u *Biblija*: 949.

Prilog

Rječnik

Napomena: Za svaku riječ uz značenje su navedeni i primjeri kletvi. Uz navedenu se kletvu u zagradama nalazi i tematsko područje kojemu kletva pripada.

- bálat* - plesati: *Miši ti po pódu bàlali!* (Siromaštvo)
- ćòrav* - slijep: *Vòdili te ćòrava!* (Sljepoća)
- grìzica* - nametnik na lozi: *Grìzica ti lòzu izila!* (Siromaštvo)
- hódit* - íci: *Hódi s vrâgon!* (Vrag)
- klèh* - pod: *Ûdrijo gùzicōn ó kleh!* (Siromaštvo)
- kòpitica* - kokošja bolest: *Kòpitica ti dóšla!* (Bolest, Brbljavost)
- kòšara* - štala: *Krèpalo ti svè u kòšari!*; *Miši ti u kòšari!* (Siromaštvo)
- krépat* - umrijeti: *Krèpalo ti svè u kòšari!* (Siromaštvo); *Krèpō tî i svî tvóji!* (Dàbogda krèpō tî i svî tvóji!), *Krèpō, dàbogda!*, *Krèpō o sìčije!* (Smrt)
- kúćak* - pas: *Cřkō kō kúćak!* (Smrt)
- návarno* - bez začina: *Návarno jîo!* (Siromaštvo)
- onemócat* - oslabiti: *Onemòcō!* (Onemòcō, dàbogda!) (Bolest)
- pòd* - kat: *Miši ti po podu bàlali!* (Siromaštvo)
- poplèzija* - bolest: *Poplèzija ti na jézik dóšla!* (Bolest, Brbljavost)
- prìkuće* - prostor ispred kuće: *Vrâg ti òdnijo kùće i prìkuće!* (Vrag)
- prît* - *Prîti te sàplele!* (Bolest)
- sìčija* - bolest sušica: *Krèpō o sìčije!* (Smrt)
- skónčat* - loše završiti: *Skònčō, dàbogda!* (Smrt)
- šijûn* - tornado: *Šijûn te òdnijo!* (Smrt)
- tánčat* - nagovarati: *Vrâgovi te tãnčali!* (Vrag)
- tántat* - napastvovati: *Vrâgovi te tàntali!* (Vrag)
- zâtirat* - uništavati: *Zátor ti kùću zâtirō!* (sva tematska područja)
- zátor* - nevolja: *Zátor ti kùću zâtirō!* (sva tematska područja)

TANGLED CURSES

MARIJANA TOMELIĆ ĆURLIN I ANITA RUNJIĆ-STOILOVA

Summary

This article examines curse, a specific form of oral tradition present in various cultures, used to invoke a supernatural power to inflict evil, harm, injury or punishment upon another person. Basing the analysis on the curses collected from the written legacy of Vlado Surjan, field research carried out on the Pelješac peninsula in 2005, and a story *Saplele je njezine kletve*, told by Rina Tomelić, the authors have classified these authentic verbal expressions according to their main topic (eg. illness, death, greed, devil etc.), since many of them overlap thematically. Although miniature in form, these linguistic nutshells display a wealth of motifs and poetic expressions. A glossary of dialectal forms is appended.